

КЮЛЕВЧА — ЕХО ОТ МИНАЛОТО НА ПРАБЪЛГАРИТЕ

Йордан Кърначев, Мехмед Бейтулов

Топонимията на Шуменски окръг — люлката на българската държава, крие в себе си много тайни, разясняването на които хвърля обилна светлина върху един или друг проблем, свързан с основоположниците на тази държава — прабългарите.

Името на с. Кюлевча, Шуменско, представлява интерес за науката, тъй като лексикалното значение на тази дума е свързано с бита и културата на първооснователите на това село. Все още науката не разполага с точни сведения за времето, когато е основано селото. Като изхождаме от археологическите находки, разположението му в близост със старинната българска столица Плиска и археологическия резерват Мадара, можем да направим извода, че Кюлевча е основано от прабългарите.

Досега не са направени сериозни и задълбочени проучвания на името и основаването на селото. Васил Маринов в книгата си „Плисковско-Абобско поле“ дава няколко обяснения на името и основаването му. Според едното по-рано селото се е намирало върху Мадарското плато под името Кула. По-после то било променено на Кулевец, Кулевца, Кюлефче, Куляфча и най-после Кюлевча. Другото обяснение се заключава в следното. Името Кюлевча произлизало от турската дума кюл, което значи пепел, тъй като през Руско-турската война 1828/1829 г. селото било изгорено и превърнато на пепел и прах.

Сведенията за Кюлевча в документи на старотурски език, съхранявани в „Ориенталски отдел“ на Народната библиотека „Кирил и Методий“ в София, датират от XV в. насам. Във всички то е записано по един и същ начин и в една и съща графична форма Кюлефче.

В „Извори на българската история — турски извори“, том. X, София, 1964 г., изд. на БАН, стр. 159, 184 и 214, са дадени сведения за с. Кюлевча от края на XV в. От тях личи, че селото е било „тимар“ (ленно феодално владение заедно с други три села от Айтоско и Карнобатско) на Мустафа, син на Неби. В селото имало „шахинджи“, хора, отглеждащи соколи за нуждите на султанския двор. В регистъра за доганджиите (соколарите) в Румелия през XV в. се посочва, че селото влизало в състава на нахия (най-малка административна област в султанска Турция) Мадара.

През XVI в. с. Кюлевча е войнишко село и е зачислено към Провадийска нахия (регистър 12—21. I. 1548 г.). На съответните страници за Кюлевча са писани имената на войниганите от селото, все българи. Войнигите били натоварени със задължението да служат в султанските обори във военнопомощните корпуси и бронирани дружини (джебеду). В замяна на това ползвали освободен от данъци поземлен дял „бацина“ и облечени от така наречените „извънредни данъци“.

В документите от 1573 г. с. Кюлевча е включено в списъка на таке на-

речените „джелепкешани“ в Североизточна България. Джелепкешаните били крупни овцевъди, поощрявани от властта да развъждат много овце. Всеки притежател на над сто овце ставал автоматически джелепкешанин. Държавата вземала като задължителен реквизит 10% от тях срещу заплащане. Това, разбира се, не било десетък, защото овцете се заплащали. На лист 3 „б“ за Провадийска кааза в с. Кюлевча са записани следните джелепкешани: поп Кольо — 30 овце, Николчо син на Вельо — 25 овце, Кольо син на Деню — 25 овце, Берхам Абдуллах Субашъ — 30 овце, което показва, че те са имали поотделно всеки по над 250—300 овце.

В дефтер от 1676 г. (опис на селата обложени с извънреден военен данък — „аварис“, събиран в натура) с. Кюлевча е също регистрирано.

Така сведенията от XV, XVI и XVII в. свидетелствуват, че селото носи непроменено името си Кюлевча. С малка фонетична промяна Кюлефче — Кюлевча, се запазва през следващите векове и до днес. Фонетична промяна срещаме и в други имена на съседни села като Марковча, Черенча, Крепча и др.

Следователно обясненията, дадени от В. Маринов, че селото носи името Кюлевча от Руско-турската война 1828/1829 г. и че произлиза от кюл са несъстоятелни. Фактите показват недвусмислено, че селото носи това име отпреди много векове.

В покрайнините на селото прославеният руски пълководец граф фелд-маршал Иван Иванович Дибич разбива турските войски през май 1828 г. (за това сражение говори и Маркс в Съчинения, том 9, стр. 533). След сключването на Одрински мирен договор (2.IX, 1829 г.) част от жителите му се заселват в Южна Украйна и създават селище със същото име Кулевчи, преименувано през 1947 г. в Колесное. На проявилите се офицери царското правителство раздало землени владения в Южен Урал (Сега в Челябинска област). Във Варненски окръг съществува също селище с името Кулевчи

Трудно са произнасяли името му Куляхця, Кюлефче, което също потвърждава, че селото преди посочената война се наричало Кюлевча, а не Кула.

Освен това, ако първоначално селото се е наричало Кула, малко вероятно е по-късно то да се промени в Кулевец, Кулевця и след това на Кюлевча, защото производните думи с наставка *-ец* не означават самата местност или населеното място, а жител на селището като Габрово — габровец, Русе — русенец и т. н.

Произходът на името на селото и неговото основаване трябва да се търсят в далечното минало, преди османското и византийското владичество — от времето на Първата българска държава — като прабългарско село. Самото име на селото е свързано с думата кюляф — от персийски произход, която означава островърха кожена шапка. Всеизвестно е, че прабългарите са носели кожени облекла: кафтан — кожена дреха, разтворена отпред по цялата дължина, кюляф — островърха кожена шапка, ногавица — тесни кожени панталони, обувки или ботуши и др. Женският кожен прабългарски костюм е продиктуван от условията на номадски живот и по нищо не се отличавал от мъжкия. Не случайно папа Николай I в отговора си до цар Борис I се възмущава от ногавицата на прабългарките... „в нашите книги е заповядано да се правят гащи, но не да си служат с тях жените, а мъжете“. Облеклото на прабългарите е отражение на техния бит. Прабългарите водели незаседнал, неспокоен живот. Занимавали се главно с животновъдство, отглеждали предимно коне. Умеели да обработват и боядисват кожите, правейки ги меки, гъвкави и трайни.

Кюляхът, който носели прабългарите, представлявал висок островърх конусовиден калпак (вж. Османлъджа — тюркче съзлик, Мустафа Н. Озон, изд. 1971 г., Анкара, стр. 412.). В говоримия турски език тази дума се произнася с „ф“ вместо „х“, кюляф вместо кюлях, а с наставката *-ча /-дже*, *-че /-дже* се образуват имена на местности и селища: Чатаалджа, Икизче (старото име на Близнаци, Шуменско), Езерче, Разградско и др.

Така че името Кюлевча се е образувало от персийската дума кюляф и турската наставка *-ча*. Между прабългарите и всички тюркски племена, живели в Средна Азия, съществували тесни политически, икономически и културни връзки в древността — предпоставки и за езиково влияние между тях. Прабългарите като част от тази езикова група запазили това влияние и след преселването си на запад във Волжко-Азовската област и на Балканския полуостров.

В подножието на Мадарските скали на по-малко от един километър североизточно от с. Кюлевча се намират каменни образувания, които местното население нарича „калпаците“, „каменни шапки“, „калпаклъ таш“. По вида на тези каменни шапки, които много наподобяват техните кожени шапки, прабългарите дали името на с. Кюлевча. Има много примери за названия на селища по забележителни паметници или други обекти в района на местността. Така например с. Крепча (Търговишки окръг) носи името си от двете римски крепости в околността му, с. Козлуджа (Избул), Шуменско, носи името си от турската дума коз — орех (в землището на селото имало много орехови дървета).

В заключение можем да кажем, че досегашните обяснения за основаването и името на селото не могат да се приемат като достоверни. Историческите данни, разположението, етимологията на името му и забележителностите около него недвусмислено сочат, че то е едно древно прабългарско село, което в продължение на много векове запазило белезите на своите създатели като връзка между героичното минало и социалистическото настояще. А тази връзка придобива особено значение и смисъл, когато нашият народ се готви да чествува 1300-годишнината от основаването на българската държава.